

הרב יהודה הלוי עמיחי

מתקן אשפה בשביעית

ראשי פרקים:

הצגת הבעיה

א. קדושת שביעית בשאריות

ב. כמות ההפסד

ג. גרם הפסד

ד. בזיון פירות שביעית

ה. עשיית בור לשם הכנת קומפוסט

הצגת הבעיה

האם מותר בשנת השמיטה, לשפוך את שאריות הפסולת הביתית האורגנית לבור מיוחד או למתקן קומפוסטר, שבמהלך כמה חודשים נוצר בו זבל אורגני.

א. קדושת שביעית בשאריות

תחילה עלינו לברר האם לשאריות מאכלים יש קדושת שביעית, לענין הפסד פירות שביעית. הגדרים הם כמו בתרומה ומעשר, כפי שכתב הרמב"ם (הל' שמיט"י פ"ה ה"ב):

"לאכילה ולשתייה כיצד, לאכול דבר שדרכו לאכול ולשתות דבר שדרכו לשתות, כדין תרומה ומעש"ש, ולא ישנה פירות מברייתן כדרך שאינו משנה בתרומה ומעשר, דבר שדרכו לאכול חי לא יאכל אותו מבושל, ודבר שדרכו להאכל מבושל אין אוכלין אותו חי, לפיכך אין שולקין אוכלי בהמה, אינו מטפל לאכול תבשיל שנפסד והפת שעפשה כדרך שאינו אוכל בתרומה ובמעשר".

בדיני תרומה נפסק (רמב"ם הל' תרומות פ"א ה"י):

"קניבת ירק (הקצוות שחותכין ומשליכין מן הירק כשמחתכין אותו לבישול) שמשליכין בעלי בתים הרי אלו אסורים לזרים, אבל קניבת ירק שמקנבים הגננין מותרת לזרים, קליפי פולין ושומשמין אם יש בהן אוכל אסורין אין בהן אוכל מותרין".

הרדב"ז (הל' תרומות פ"א ה"י) הסביר שבעלי הבתים משאירים בירק שאריות ולכן יש בהם קדושת תרומה, ואילו הגננים משליכין את השאריות המעופשות ביותר ולכן אין בהם דיני תרומה ומותרים לזרים. כעין חילוק זה כתב הרמב"ם לענין דמאי (הל' מעשר פ"א ה"א):

"קניבת ירק הנמצאת בגינה הרי זו פטורה מן הדמאי, ושל בעל הבית הנמצאת בבית — חייבת."

דהיינו הגננים זורקים רק את השאריות המעופשות ביותר שאינן ראויות לאכילה כלל, ואילו השאריות שבעה"ב משליך — עדיין ראויות לאכילה.

נשאלת השאלה מדוע עצם ההשלכה אינה מתרת, שהרי שנינו במשנה (תרומות פ"א מ"ה): "גרעיני תרומה בזמן שהוא מכניסן — אסורות, ואם השליכן — מותרות" — דהיינו פעולת ההשלכה גורמת לכך שלא יהיו לגרעינים אלו שם תרומה, וא"כ ההשלכה של קניבת הירק צריכה הייתה להוריד ממנה שם תרומה?

נראה שהמשנה עוסקת בכהן שקיבל תרומה; את הפרי — אכל. לגבי הגרעינים משמיעה לנו המשנה שאם מכנס אותם — יש בהם חיוב תרומה, ואם משליכם — הרי שאין להם דין תרומה. והסברא היא כיוון שהגרעינים חוללו אין בהם קדושה. במקרה שישראל מפריש וקורא שם תרומה — החיל על הפירות שם תרומה, וכל זמן שלא הגיעו לידי הכהן ולא השליכן הכהן הרי הם קדושים בקדושת תרומה. וכן נראה מדברי הרש"ש (תרומות פ"א מ"ה) שהביא את המקור לדין השלכת הכהן מדברי הגמ' (כריתות ז ע"א) "ונתנו בו כי יחללוהו — כיון דחלליה הא איתחיל"; וביאר רש"י כיוון שחיללוהו בהיתר הרי זה חולין, וכן נראה מדברי הרמב"ם (הל' מעשר פ"ג הי"ז) שהתיר זר שחילל רק בדמאי אבל בתרומה רק אם חולל בהיתר (עי' ערוה"ש סי' פב סעי' א-ב).

אם כנים דברינו עולה שבשביעית שכל ישראל הם ממלכת כהנים וגוי קדוש, ולהם ניתנו פירות שביעית לאכילה ולא לאיבוד, וא"כ לכאורה אם יהודי ישליך לפח את שאריות האוכל הרי שאין בכך איבוד פירות שביעית שהרי דינם כהשליכם, שמילאו את שמושם ואין לשאריות כל דין של פירות שביעית האסורים באיבוד. ואכן מו"ר הגר"ש ישראלי זצ"ל הורה ששאריות אוכל הנמצאים בצלחת וכדו' אין בהם קדושת שביעית (מדריך שמיטה לצרכן עמ' 37 הערה 11).

הסבר נוסף איתא בדבר השמיטה (פ"ח מ"ב דף נט ע"ד ד"ה ומדקתני) שאין איסור להפסיד דבר שעומד לזריקה. כיוון שהדין הוא "לאכלה — ולא להפסד", א"כ בדבר שלא עומד לאכילה, אין איסור הפסד. לכן אין מחייבין בפת שעייפשה, ואפשר לעשות בפירות אלו מלוגמא או זילוף וכדו'. סברא דומה כתב בהר צבי (ח"ב סי' נד ד"ה ובעיקר) בהסבירו שאין חוששין ליטול אתרוג של שביעית אף שייתכן שהקליפה תיפסד, ולעומת זאת חוששים לכך באתרוג של תרומה. בשביעית האיסור נובע

1. לא ברור שהגר"ש ישראלי זצ"ל התכוון לכל שאריות האוכל שבצלחת עפ"י ההחלטה השרירותית של כל אחד אלא לשאריות מועטות שדרך בני אדם להשאירן — הערת עורך י. פ.

מ"לאכלה" וכאשר מגדלים את האתרוג יודעים שייעשה למצוותו והקליפה תפסד, ולכן אין כאן "לאכלה – ולא להפסד". לעומת זאת בתרומה הקדושה היא עצמית.

נאמר בתוספתא (פ"ז ה"א):

"חומר בשביעית שאין במעשר שני... שהשביעית עשה בה פסולת אוכלין כאוכלין, ואוכלי אדם כאוכלי בהמה".

מכאן נראה שחומרת שביעית גדולה מחומרת תרו"מ, ואין ללמוד דיני שביעית מדיני תרו"מ. ואפשר לומר שפסולת אוכלין המוזכרת בתוספתא היינו כגון הקש והתבן שבחיטה, שהם ראויים למאכל בהמה ולכן יש בהם קדושת שביעית. אולם בנידון דידן מדובר בדבר שכבר השתמשו בו לאכילה וכעת מושלך לאשפה, לכן ייתכן שאין בו קדושת שביעית².

אפשר לדחות את הסברה שבשאריות מאכל אין קדושת שביעית ולהסביר שבתרומה לאחר שהכהן גמר שמושו הרי זה חולין. לעומת זאת, בשביעית יש קדושת שביעית אפילו במאכל בהמה ולכן ייתכן שרק בתרומה הרי הוא חולין גמור לאחר אכילה, ואילו בשביעית צריך עדיין לנהוג קדושת שביעית.

בנוסף יש לחלוק על הסברה הפוטרת שאריות מאכל מקדושת שביעית, ולהסביר את דברי המשנה (תרומות פ"א מ"ה) המתירה גרעיני תרומה לאחר זריקה מפני שמדובר באוכל שאינו נאכל אלא על ידי הדחק, ואין תרומה מדין תורה אלא באוכל גמור. לכן כשמשליך – לא יבואו להחליף באוכל גמור, ומותר (עי' משנ"ד תרומות סג). לפי הסבר זה ההיתר בהשלכה אינו נובע מכך שנעשה תפקידו ושמושו אלא מכיוון שאינו אוכל אלא על ידי הדחק, וא"כ חוזרת השאלה בשיירי אוכלים שראויים לאכילה, האם ההשלכה לפח-אשפה – מותרת או אסורה.

יש להוסיף שבדרך כלל אנו מקלפים את קליפת הירק עם חלקי ירק (כגון; מלפפון, גזר, תפוז וכדו') ולכאורה דינם כדין תרומה ולמדנו בתוספתא (פ"ז ה"ב):
"קלפי פולין ושמשמין יש בהן אוכל – אסורין; אין בהן אוכל – מותרין. קלפי מלפפון אע"פ שאין בהן אוכל – אסורין".

ואע"פ שיש מקום לדון מהו המלפפון אבל ברור שקליפות שהם עצמם אוכל - הרי הם אסורים, ולכן גם קליפות גזר ומלפפון שהם עצמם אוכל בוודאי אסורים בהפסד בשביעית, ובקליפות שאינן נאכלות – יש להתבונן האם נשאר מעט פרי על הקליפה. וכן כתב החזו"א (סי' יד אות י"ד נראה) שקליפות תפוחי עץ – יש בהם קדושת שביעית.

2. בדבר השמיטה (פ"ח מ"ב ד"ה והא) כתב שהמשנה עוסקת בדיני ביעור, אבל לענין הפסד פ"ש הדיון הוא אחר.

ב. כמות ההפסד

לאחר שהעלנו שבקליפות יש קדושת שביעית ולכן אסור לאבדם, עלינו לדון האם יש כמות מסוימת שעוברים בה על האיסור.

אנו לומדים מדברי הגמ' (פסחים נב ע"ב) "והיתה שבת הארץ לכם לאכלה — ולא להפסד", ונשאלת השאלה האם מכיון שחייב אכילה הוא רק בכזית א"כ גם הפסד הוא רק בכזית אבל בפחות מכך אין איסור הפסד או שמא גם בפחות מכך — אסור. כמו כן האם יש איסור לבזות ולהמאס פירות שביעית גם כשאינן מפסידים אותם.

נחלקו האחרונים³ האם איסור הפסד פירות שביעית הוא רק בכזית או אפילו בפחות מכך. מדברי הרב קוק זצ"ל עולה שיש לאסור אפילו בכלשהו ואילו מדברי הגר"פ פרנק זצ"ל משמע שאין איסור אלא בכזית. אלא שנשאלת השאלה לדעות המקילות האם האיסור הוא כאשר יש כזית בכל מאכל או שסך כל שאריות האוכל יהיו בכזית; כגון אדם שאוכל מספר ירקות שסך כל הפסולת היא כזית אולם בכל ירק אין פסולת בכמות של כזית. ונראה שדין הפסד אינו מתייחס לכל ירק בנפרד אלא בהשלכה לאיבוד — האם באותו זמן הוא מאבד כזית פירות שביעית או לא.

הרידב"ז (פ"ה סעי' א ס"ק א) הביא ראייה שאיסור הפסד הוא בכלשהו מדברי רב חסדא (בכורות יב ע"א): "בהמת שביעית פטורה מן הבכורה, מ"ט? אמר קרא לאכלה ולא לשריפה". יש בהקטרת האימורים הפסד לחליפי פירות שביעית, ולכן נאמר בגמ' שבהמת שביעית פטורה מן הבכורה. אך אם קי"ל שאין הפסד פירות שביעית בפחות מכזית, אזי אפשר להקטיר את האימורים בפחות מכזית ולא יהיה הפסד פירות שביעית! ומכאן לכאורה שאסור להפסיד אפילו פחות משיעור כזית. וכתב על כך הרידב"ז שזאת היא ראייה שאין עליה תשובה.

אלא שלכאורה הראייה עדיין צ"ע שהרי נחלקו (מנחות טז ע"ב) לענין הקטרת קומץ לבונה, האם אפשר להקטיר כל שומשום בפני עצמו דהיינו מעט מעט, והובאו בגמ' ג' דעות: א. פיגול, ב. פסול, ג. כשר. אולם המחלוקת היא בהקטרת הלבונה שהיא מורכבת מחלקים קטנים, ולכן ישנה דעה שהקטרת כל שומשום בפני עצמו מועילה, מכיוון שדרך הקטרה בכך, אולם באימורים, שעל כך הדיון בבהמת בכור, הרי לכו"ע אין דרך להקטיר חלקים קטנים, שהרי הם קרבים שלמים על גבי המזבח, וא"כ לכו"ע אין בזה דרך הקטרה, ולכן ברור לגמ' שלכו"ע אסור להקטיר אימורים פחות מכדי שיעור, ויש בכך הפסד פ"ש.

3. עיין שבת הארץ עם תוספת שבת (פ"ה ה"א אות א הערות 3,4).

העולה שאין הכרעה ברורה האם יש איסור הפסד בפחות מכדי שיעור. ועדיין עלינו לדון במקום שהשאריות יותר מכזית, וכן לדעות שיש איסור הפסד בכלשהו.

ג. גרם-הפסד

לענין איסור הפסד פירות שביעית יש לדון האם הפסד נאסר גם אם נעשה בגרמא או לא? והנה המהרי"ט (ח"א סי' פג) כתב שקטיף עלי עץ תות שגורם להפסד הפירות מותר, מכיוון שהוא רק גרם-הפסד בפ"ש, וז"ל:

"אין בזה משום לאכלה ולא להפסד הואיל וגרמא הוא ואינו מפסידן ביד.

א. כדמוכח בירושלמי (פ"ז ה"א) הדין קינבתא דירקא מסקין לה לאגרא והיא יבשה מגרמה, כלומר שמאכל אדם הוא ואי אפשר להאכילה לבהמה אבל לאחר שיבשה ולא חזיא לאדם שרי.

ב. ותו איתא בפרק תשיעי הפיגם והירבוזין וכו' ולא נמצא מאבד אוכלי בהמ' ומשני מאליהן הן אבודין.

ג. ואותה ששינו הדילועין שקיימן לזרע והוקשו לפני ר"ה ונפסלו מאוכל אדם מותר לקיימן בשביעית ואם לאו אסור לקיימן בשביעית, שפי' הרמב"ם ז"ל דהואיל והם מאכל אדם אסור להפסידו להשהותם לזריעה דלאכלה אמר רחמנא, ליתא מתוך הירושלמי שהבאתי, וכבר חזר בו בחבורו וכתב הטעם דאסור לקיימן משום ספיחים וכן עיקר.

מראיתו הראשונה של המהרי"ט שמותר להעלות לגג קניבת הירק אנו לומדים שאפילו קניבת הירק של בעלי בתים (שמשאירים הרבה ירק הראוי למאכל אדם) מותר להפסיד בגרמא. אלא שנשאלת השאלה מדוע הנחת הירק על גג הבית נחשבת להיות גרמא, אמנם הגמ' (סנהדרין עז ע"א) אמרה שהכופת את חברו וסוף חמה לבוא ולהרגו הרי זה פטור מדיני אדם, שהרי זה גרמא, אולם הרמב"ם הביא (הל' רוצח פ"י ה"י) שדורש דמים ידרוש דם הנרצח, ובשמים יעשו דין גם על מקרה כזה; מדוע א"כ במצוות שביעית נאמר שאין איסור כלל בגרמא?

נראה שכיוון שהמקור לאיסור הפסד הוא מהפסוק "והיתה שבת הארץ לכם לאכלה" — א"כ כשם שבאכילה צריך שיהא שם אכילה, כן גם בהפסד צריך שיהא שם של הפסד פירות ואילו בגרמא אין שם של אכילת פ"ש וכמו כן אין בכך הפסד פ"ש.

העולה שהנחה בשמש על מנת שייבש וייפסד אין בו איסור בשנה השביעית. כמו כן עצם ההנחה של הפירות בפח אינו איסור אלא גרמא בלבד ולכן יש מקום להתירו בשביעית.

מצאנו הבחנה בין המניח בחמה, והחמה נמצאת שחייב מיתה ואילו בסוף חמה לבוא — פטור. שמה שהתיר הירושלמי הוא כאשר החמה עדיין אינה בעולם, ובגרמא כזו התרנו. אולם במקרה שהחמה או המזיק נמצאים — אין אנו אומרים גרמא (הל' רוצח פ"ג ה"י). לפי"ז בזריקת השאריות לאשפה שהיא בחלקה כבר רקובה וגורמת להרקבת הירקות האחרים, אין זה גרמא המותרת אלא מעשה המזיק בפועל והדבר אסור.

על כן נראה שיש לעטוף את קניבת הירק ואת שאריות האוכל בנייר, ובזה לכו"ע הרי זה גרמא כדן מעמיד כד מים בפני האש בשבת — אין בכך הפסד פירות שביעית, והדבר מותר. אבל פשט הירושלמי מורה שאפילו בשעה שהחמה נמצאת ג"כ מותר להניח את הירק על הגג כיוון שההפסד יגיע לאחר זמן, על כרחינו שמעיקר הדין כל גרם-הפסד התירו בשביעית, והסברא היא שבשביעית כל שאינו מפסיד בידים אין איסור הפסד פירות שביעית. ושמא יש לחלק בין דיני רציחה שהכופת את חברו והניחו בחמה הרי שכבר עשה מעשה איסור וצריך רק להשלימו על ידי חמה שבוודאי תבוא, אולם בפירות שביעית בשעת ההנחה לא עשה מעשה של איסור ורק הריקבון שיבוא הוא האיסור ולכן אין איסור לעלות לגג אפילו אם סוף חמה לבוא.

החזו"א (סי' יד ס"ק י ד"ה ולמדנו) כתב שההיתר בירושלמי לעלות את קניבת הירק לגג נובע מכך שלולא העלאה לגג הרי הירק יירקב מעצמו וכעת בעליה זו הוא מיושב ונעשה מאכל בהמה, א"כ יש כאן יתרון. ומשמע מדבריו אלו שגרמא רגילה נאסרה, ולא התירו כאן אלא משום שיש בכך תועלת לירק שלא יירקב לגמרי. ודברים אלו צ"ע שהרי אף אחד מהמפרשים לא הזכיר שהעלאה לגג הותרה משום שזה מציל מריקבון, אלא סתמו את הדברים. ועוד שהרי הרש"ס כתב מפורש "מעלה אותם לגג והן יבשין מעצמן ולא חזי לאדם ולא לבהמה", כלומר ההפסד הוא גמור ואין כאן תועלת לירק העומד להירקב.

העולה שמותר לגרום הפסד לפירות שביעית שממילא ירקבו. אלא שלכתחילה יש לעטוף בנייר כדי שייחשב גרם-הפסד ולא בידים.

ד. בזיון פירות שביעית

לכאורה עצם הזריקה לפח שכבר מתחיל לתסוס יש בה בזיון לפירות שביעית, אמנם נשאלת השאלה מניין שיש מקום להחמיר אפילו בבזיון פירות שביעית שמא רק בהפסדם — אסרו?

לכאורה אפשר להביא ראיה שיש איסור בזיון פירות שביעית מדברי הירושלמי שהתיר להעלות לגג את קניבת הירק, והרי אם אמרנו שדבר ההולך לאיבוד אין בו איסור הפסד, הירושלמי יכול היה להתיר את עצם זריקת קניבת הירק? אלא מכאן שזריקה יש בכך בזיון של פירות שביעית ולא התירו אלא

לייבש וליתן לבהמה. אולם אין מכך ראייה שהרי יתכן ואיירי באופן שהוא רוצה ירק לבהמתו וגורם לייבוש קניבת הירק כדי שיוכל לתת לבהמתו, ואמנם יכול היה לזרוק את קניבת הירק.

ה. עשיית בור לשם הכנת קומפוסט

השאלה הנוספת שהתעוררה היא האם אפשר להשתמש בקומפוסטר או לעשות בור להכנת זבל אורגני בגינה, ולכאורה הדבר אסור, שהרי שנינו (שביעית פרק ג משנה א):

”מאימתי מוציאים זבלים לאשפתות משיפסקו עובדי עבודה דברי רבי מאיר רבי יהודה אומר משייבש המתוק רבי יוסי אומר משיקשור”.

דהיינו אסור לנו להוציא זבל כלל בשביעית שהרי זה כמזבל, אולם מותר לנו להוציא זבל לערמות שהרי ניכר לעין-כל שהוא עושה ערימה ואינו מזבל כעת את השדה. אולם גם אשפה התירו רק לאחר שיעבור זמן הזיבול, ומדברי הירושלמי עולה שאם יש לאדם שדה שלחין הרי שאסור אפילו לאחר סוף הזמן שמזבלים בשדה הבעל. הלכה זו נפסקה ברמב”ם (הל’ שטר”י פ”ב ה”א):

”לא יוציא אדם זבלים מחצירו ויתן בתוך שדהו בשביעית מפני שנראה כמזבל שדהו שתהיה יפה לזריעה, ואם הוציא והעמיד ממנו אשפה מותר, ולא יעשה אשפה בתוך שדהו עד שיעבור זמן שמזבלין בו לעבודת הארץ והוא משיקשור המתוק.”

ולא יעשה אשפה פחותה ממאה וחמשים סאה של זבל כדי שתהיה ניכרת שהיא אשפה ואם ירצה להוסיף מוסיף, היה לו דבר מועט מוסיף עליו והולך ולא יעשה בכל בית סאה יתר משלש אשפתות⁴.”

ברור שאין להוציא זבל בכמות קטנה אלא או לאחר זמן הזיבול או שתהא כמות אשפה של 150 סאה (סאה אחת = 8 ליטר). א”כ בפחות מכך הדבר צריך להיות אסור, וא”כ בקומפוסטר שנמצא בחצרות, צריך לכאורה לאסור?

אלא שנראה שהאיסור להוציא הוא “שנראה כמזבל שדהו” אבל במקום שאין מזבלים בו כגון בבית או במקום שאין אפשרות לזרוע הדבר מותר, ולכן הרמב”ם פתח ואמר “לא יוציא אדם זבלים מחצירו ויתן בתוך שדהו” משמע בתוך שדהו אסור או במקום שיש מראית עין אבל בביתו וכדו’ אין איסור. לפי”ז במקרה שיש מתקן קומפוסטר בוודאי שאינו נראה כמזבל את שדהו שכן המתקן מיועד רק להכנת הזבל האורגני, ואין הזבל מגיע לאדמה עצמה.

4. ועיין במה שכתבו פאה”ש (בית ישראל סי’ ב ס”ק א) והרידב”ז (שם ס”ק א) בבאור דעת הרמב”ם.

אולם יש לברר האם מותר להכין את הזבל האורגני בבור המיוחד לכך. מצאנו שהחשד הוא שבתחילת עשיית האשפה יאמרו כעת הוא מזבל שדהו, שכן בתחילה מפזרים את הזבל על האדמה. לכן הצריכו שהאשפה תהא של 150 סאה בתחילה, אבל בפחות מכך הרי זה נראה כמזבל שדהו. כאשר מכניס בתוך בור מיוחד הרי שאין זבל המפוזר על פני השדה, ולכן כאשר יעמידו את הזבל בבור הדבר מותר, ודבר זה נפסק ברמב"ם (פ"ב ה"ג):

"היה מעמיד הזבל על הסלע או שהעמיק בארץ ג' טפחים והערים הזבל, או שבנה על הארץ גובה ג' והעמיד עליו הזבל אינו צריך שיעור".

על כן נראה שגם בנידון דידן אפילו אם עושים בור בחצר יש לעשותו בעומק ג' טפחים ובלבד שהזבל לא יונח על גבי הקרקע.

סיכום

- א. מתקן הקומפוסטר מיועד רק להכנת זבל אורגני ויש נתק בין המתקן לבין הקרקע, כך שבוודאי אינו נראה כמזבל שדהו בהנחת שאריות אורגניות לתוך המתקן.
- ב. נראה שלכו"ע יכול לשים בתוך הקומפוסטר שאריות של פירות שביעית עם עטיפת נייר, אולם במקום שהדבר קשה ביותר אפשר להניח בתוך הקומפוסטר עצמו גם ללא עטיפת נייר.
- ג. הרוצה להכין זבל אורגני בגינתו יכניס את שאריות פירות שביעית לבור בעומק של ג' טפחים (30 ס"מ).